

Олексій МУСТАФІН

**СПРАВЖНЯ
ІСТОРІЯ
РАНЬОГО
НОВОГО
ЧАСУ**

**ХАРКІВ
«ФОЛІО»
2014**

Розділ I

ДОБА ВІДКРИТТІВ. СВІТАНОК НОВОГО ЧАСУ

ВЕЛИКІ ГЕОГРАФІЧНІ ВІДКРИТТЯ І СТВОРЕННЯ ПОРТУГАЛЬСЬКОЇ КОЛОНІАЛЬНОЇ ІМПЕРІЇ

1. **Європейці вирушають у мандри.** Відлік нової доби в історії людства, яку називають Новим Часом, — вчені зазвичай починають з **1492 року** і пов'язують з **Великими географічними відкриттями**. Відкриття кінця XV—початку XVI століття і справді були незвичайними. Тогочасні мандрівники відкривали цілі континенти й океани, невідомі раніше їхнім співвітчизникам, прокладали шляхи довжиною в десятки тисяч кілометрів, зустрічалися з цивілізаціями, які ніколи навіть не здогадувалися про існування одна одної. І все це відбувалося

Карта світу другої половини XV ст. (Бібліотека Марчіана)

з приголомшливою швидкістю, за життя кількох поколінь — тоді як дослідження Старого Світу, знайомого середньовічному європейцю, мешканцю Азії чи Африки, відбувалося протягом кількох тисячоліть. За лічені роки змінилися не лише уявлення людства про далекі й близькі краї, а й сам світ став іншим: як казали сучасники — більшим і водночас тіснішим.

Великі географічні відкриття, однак, не були наслідком щасливого збігу обставин. Вони були підготовлені всією історією людства. Мандрівники нової доби спиралися на досвід і знання, накопичені попередниками. Далекі подорожі були б неможливими без корисних винаходів середньовіччя — *компасу* і *астролябії*, точних астрономічних таблиць і надійних географічних карт. Нарівні з *каравелами* наприкінці XV століття європейці почали будувати й великі кораблі, придатні для плавання у відкритому морі, — *караки*. Шукачі нових земель були захищені залізними шоломами та латами і мали вогнепальну зброю — *гармати* і *рушниці*.

Серед славетних мандрівників стародавнього світу і середньовіччя були вихідці з різних континентів. Великі географічні

Карака. Гравюра кінця XV ст.

відкриття здійснювали переважно європейці. Вчені зазвичай пояснюють це тим, що саме європейці були найбільш зацікавлені у прокладанні нових торговельних шляхів. Адже індійські та китайські товари вони тривалий час змушені були купувати за цінами, завищеними арабськими посередниками, ще й сплачувати величезні мита до єгипетської скарбниці. Європейські ж виробники мешканців Азії майже не цікавили, тому за товари зі Сходу доводилося розраховуватися золотом або сріб-

Лісабон. Мініатюра початку XVI ст. (Музей Кондеш де Каштру Гімарайш)

лом. Дорогоцінних металів на Заході добували дедалі більше, але потреба в них зростала ще швидше. Саме в пошуках золота і почали споряджати великі заморські експедиції. Справа ця була непростю, впоратися з нею могли лише централізовані держави із міцною королівською владою. До того ж саме в централізованих державах з припиненням феодалних усобиць з'явилося чимало «безробітних» шляхтичів, готових за прикладом хрестоносців шукати щастя і багатств на чужині.

Першими, ще в пізньому середньовіччі, на пошуки золота вирушили мешканці найзахіднішої держави Європи — Португалії. Омріяні багатства вони знайшли в Африці — на узбережжі Гвінеї, звідки з часом почали вивозити й рабів. Відкриті під час мандрівок острови за венеційським зразком перетворю-

Узбережжя Гвінеї і форт Ельміна. Португальська карта XVI ст.

вали на колонії. Свої відкриття португальці намагалися тримати в таємниці. На їхнє прохання папа римський навіть заборонив найближчим сусідам португальців — іспанцям запливати далі **Канарських островів**. Але хіба могла зупинити заборона сміливців, що мріяли про нові землі?

2. **Христофор Колумб і відкриття Нового Світу**. З-поміж тих, хто прагнув доплисти не лише до Африки, але й до Індії та Китаю, був і генуезець **Христофор Колумб**. Тривалий час він

Христофор Колумб.
Портрет С. Пьомбо
(Метрополітен-музей)

жив у Португалії, де заробляв на життя виготовленням карт. Переконаний, як і більшість учених того часу, що Земля має вигляд кулі, Колумб запропонував сміливий план: дістатися омріяних земель, подорожуючи не на схід, а на захід — навпростець через океан. Відстань між Європою та Азією Колумб вважав не такою вже далекою, до того ж вірив, що в океані є великі острови, які можна використати для зупинки під час плавання, — він бачив їх на багатьох старовинних картах під назвами **Антилія і Бразил**.

Спорядити експедицію до Азії Колумб спочатку запропонував уряду рідної Генуї, але той відмовився. Не зацікавився його планом і португальський король. Колумб писав листи до монархів Франції та Англії, кілька разів домагався прийому у володарів Іспанії — «католицьких королів» Ізабелли і Фердинанда. Врешті Ізабелла зглянулася на дивакуватого генуезця, дала дозвіл на мандрівку і навіть погодилася призначити його віце-королем усіх відкритих земель. Але гроші для експедиції її майбутній керівник змушений був збирати самотужки.

У серпні 1492 року три кораблі під командуванням Колумба нарешті вирушили на захід. Найбільшим з них — каракою «**Санта-Марія**» — керував він сам. Але розрахунки не виправдалися. Жодних островів посеред океану мандрівники не зустріли. Моряки, які раніше ніколи так довго не бачили суходолу, були налякані й обурювалися «зрадливым» капітаном. Колумб остерігався заколоту і навіть вів два щоденники подорожі: один справжній, другий — «підправлений», який міг трохи заспокоїти бунтівливу команду. Лише на 33-й день плавання — **12 жовтня** — мандрівники нарешті побачили землю. На радіощах Колумб дав відкритому ним острову ім'я **Сан-Сальвадор** (тобто «*Святий Спаситель*»). Він був упевнений, що досяг Азії, і називав місцевих мешканців **індіанцями** — тим більше, що справжніх індіців ніхто з учасників його експедиції до цього не бачив. Один за одним Колумб відкрив десятки островів, найбільшими з яких були **Куба** (сам Колумб вважав її не островом, а частиною материка) та **Гаїті**. Згодом усі вони дістали назву **Антильських** — на честь так і не знайденої легендарної землі.

Колумб до кінця життя вірив, що досяг Індії. Проте інші мореплавці вже невдовзі зрозуміли, що відкриті землі були аж

Колумб у Новому Світі. Гравюра XVI ст.

Договір 1494 року
між Португалією і Іспанією
про «поділ Світу»
(Національна бібліотека
в Лісабоні)

ніяк не Азією, а новим, раніше не відомим континентом, який почали називати **Новим Світом**.

3. Європейські монархи «ділять» Землю між собою. Португальський король, дізнавшись про повернення Колумба, одразу оголосив, що досліджені ним землі мають належати Португалії. Але папою римським у цей час був уже іспанець **Александр VI Борджія**, тож він поквапився оголосити території на захід від **Азорських островів** володіннями своїх співвітчизників. Португальцям довелося піти на переговори і врешті-решт укласти з Іспанією особливий до-

говір. Усю Землю просто «поділили» навпіл — так, щоб лінія розподілу проходила трохи західніше від раніше проведеної папою і залишила землі, відкриті Колумбом, іспанцям, а території на схід від лінії — португальцям.

Однак інші європейські монархи не поспішали визнавати ці домовленості. Вже за кілька років з дозволу англійського короля до Нового Світу вирушила експедиція на чолі з венеційцем **Джованні Каботом**, який дістався острова **Ньюфаундленд** і сусіднього материка, оголосивши їх англійськими володіннями. Корабель для подорожі надав Каботу купець **Річард Америк**. Деякі дослідники впевнені, що саме тому Новий Світ із часом стали йменувати **Америкою** (за іншою, поширенішою версією, Америка своєю назвою зобов'язана фінансисту і мореплавцю **Америго Веспуччі**).

4. Португальці в Азії. Поки іспанці та англійці намагалися дістатися Індії і Китаю західним шляхом, португальці наполег-

Карака «Метью» — корабель Кабота
(сучасна реконструкція)

ливо просувалися на схід. У липні 1497 року з Лісабона відпливла флотилія з чотирьох кораблів під командуванням **Васко да Гама**. Оминувши південь Африки, вже через півроку вона увійшла до Індійського океану. Мусульманські купці одразу побачили в португальцях небезпечних суперників і намовляли місцевих правителів проти прибульців. Однак да Гама виявився вправним дипломатом, використав суперництво між володарями на свою користь і знайшов не лише надійний прихисток для своїх кораблів, але й досвідченого радника, який привів флотилію найкорот-

Васко да Гама.
Портрет Г. Лопеша
(Національний музей стародавнього мистецтва у Лісабоні)

ЗМІСТ

Розділ I

ДОБА ВІДКРИТТІВ. СВІТАНОК НОВОГО ЧАСУ

Великі географічні відкриття і створення Португальської колоніальної імперії	5
Італійські війни і Високе Відродження	14
Карл V і Франциск I. Народження абсолютних монархій	28
Реформація в Німеччині і в Північній Європі	36
У пошуках істини. Церкви, наука і мистецтво	46
Османська імперія за часів найвищого піднесення	59
Американські скарби і європейський капіталізм	69
Держава Філіппа II і Нідерландська революція	82
Тюдорівська Англія	97
Франція у вирі Релігійних війн	109
Утворення Речі Посполитої	118
Росія за царювання Івана IV	130
Становлення імперії Великих Моголів	137
Японія на початку нового часу	145

Розділ II

«БАРОКОВЕ СТОЛІТТЯ».

АБСОЛЮТНІ МОНАРХІЇ І ПРОТЕСТАНТСЬКІ РЕСПУБЛІКИ

На чолі світового поступу: європейська наука на межі століть	154
«Дзеркала людського життя»: газети, література і мистецтво бароко .	165
Республіка Сполучених провінцій і її колоніальна імперія	178
Московська Смута і піднесення Швеції	190
Франція і Німеччина на початку XVII століття. Тридцятирічна війна ...	199
Абсолютна монархія Людовіка XIV	210
Шотландська і Англійська революції	220
Англо-голландське суперництво. Протекторат Кромвеля і Реставрація Стюартів	231
Вільгельм III: від «Лихого року» до «Славної революції»	241
Хмельниччина і «Потоп»	250
Російська держава за правління перших Романових	260
Османська імперія: від «Жіночого султанату» до Карловицького миру	268
Персія і Індія у XVII столітті. Занепад португальської «Імперії прянощів»	276
Сьогунат Токугава в Японії. Маньчжурське завоювання Китаю	287

Розділ III
ДОБА ПРОСВІТНИЦТВА. СУТІНКИ «СТАРОГО ПОРЯДКУ»

Народження Великої Британії. Англійське Просвітництво	298
«Регулярні держави». Утворення Російської імперії	309
«Галантна доба». Шведська революція і Французьке Просвітництво ..	320
«Освічений абсолютизм». Східна Європа в середині XVIII століття	331
Загострення колоніального суперництва. Семирічна війна	343
Німецьке Просвітництво. «Поліцейські держави» Катерини II та Йосифа II	357
Португалія, Іспанія та їхні колонії у XVIII столітті	373
Американське Просвітництво. Утворення Сполучених Штатів Америки	385
Початок індустріальної ери	400

Навчальне видання

МУСТАФІН
Олексій Рафаїлович

СПРАВЖНЯ ІСТОРІЯ РАНЬОГО НОВОГО ЧАСУ

Головний редактор *К. В. Лимаренко*
Відповідальна за випуск *Р. Є. Панченко*
Художній редактор *Л. П. Вировець*
Комп'ютерна верстка: *О. М. Правдюк*
Коректор *Л. І. Вакуленко*

Підписано до друку 28.05.14. Формат 60×90 1/16.
Умов. друк. арк. 26,00. Облік.-вид. арк. 20,12.
Тираж 2000 прим. Замовлення №

ТОВ «Видавництво Фоліо»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3194 від 22.05.2008 р.

61057, Харків, вул. Римарська, 21 А
Електронна адреса: www.folio.com.ua
E-mail: realization@folio.com.ua
Інтернет-магазин www.bookpost.com.ua

Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
61057, Харків, вул. Римарська, 21 А
Свідоцтво про реєстрацію
ДК № 3194 від 22.05.2008 р.